

André de Vries en Erno Eskens

Amor fati

*Filosoferen
tegen het
einde*

ISWW UITGEVERS

André de Vries en Erno Eskens

Liefde voor het lot
Amor fati

*Filosoferen
tegen het
einde*

*Brieven
van en aan
een stervende
filosoof*

ISVW UITGEVERS

Voor Yvette en Anet

Inhoud

Introductie	9
'Amor fati'	11
<i>Over het omarmen van het lot als je hoort dat je ernstig ziek bent</i> Eerste brief van Erno Eskens	
Tijd, het lot en de wil	23
<i>Ben je vrij om het lot te omarmen?</i> Eerste brief van André de Vries	
'Nog duizend maal'	31
<i>Leef zo dat je het leven oneindig vaak wilt meemaken.</i> <i>Het gedachte-experiment van Friedrich Nietzsche</i> Tweede brief van Erno Eskens	
'Leb wohl!'	49
<i>Kun je je geliefde een toekomst met een ander toewensen?</i> Tweede brief van André de Vries	
Integer worden	59
<i>De amor fati als poging om het leven tot een samenhangend geheel te maken</i> Derde brief van Erno Eskens	

Tijd om het lot in eigen hand te nemen <i>Over leefwerelden en een euthanasieverklaring</i> Derde brief van André de Vries	77
Deze brief stuurde ik je al eerder <i>Wat betekent het als de tijd cyclisch is en hoe kan de trias psychica ontstaan?</i> Vierde brief van Erno Eskens	91
Eternalisme en schuldgevoel over kanker <i>Waarom zowel het verleden, het heden als de toekomst daadwerkelijk bestaan</i> Vierde brief van André de Vries	103
Criteria voor een geslaagd leven <i>Het leven als gedoetje en de amor fati als levensexamen</i> Vijfde brief van Erno Eskens	129
Krijg nou tietten! <i>Hormoontherapie, persoonlijke eindigheid en eternalisme</i> Vijfde brief van André de Vries	153
Ben je stiekem onsterfelijk? <i>Is de amor fati een zoveelste theorie? Ze kan niet objectief zijn</i> Zesde brief van Erno Eskens	177
Verblijfsmomenten in de eeuwigheid en een monument voor de amor fati! <i>Over het huwelijk en de tijd</i> Zesde brief van André de Vries	189

En zij leefden nog ... en gelukkig	205
<i>Samen hozen in de roeiboot en een moment van gedeelde filosofische vreugde</i>	
Zevende brief van Erno Eskens	
Het is allemaal een kwestie van tijd...	223
<i>Slecht nieuws van de dokter. Hoe de tijden uiteen beginnen te lopen</i>	
Zevende brief van André de Vries	
'Maar zijn vleugels vangen de wind die uit het paradijs waait'	229
<i>Over stervenskunst als de kunst van het immergeren</i>	
Achtste brief van Erno Eskens	
Het verdriet dat ik wil	251
<i>Melancholie en verdriet terwijl je je partner het beste wenst</i>	
Achtste brief van André de Vries	
Dankwoord	259
Register	261

Introductie

Bij filosoof André de Vries (1965) wordt in de zomer van 2016 prostaat-kanker geconstateerd. De Vries is op dat moment werkzaam als filosofisch consulent bij de Internationale School voor Wijsbegeerte (ISVW). Hij begeleidt mensen die beter willen nadenken over hun leven. In zijn gesprekken bespreekt hij ook vaak belangrijke levenskeuzes. Soms komen lastige thema's als euthanasie en de naderende dood ter sprake.

Als hij hoort dat de dood hem nu zelf op de hielen zit, raakt De Vries eerst in paniek. Hoe is dit mogelijk? Wat een onrecht! Hij heeft nog zoveel plannen. Zo moet zijn grote filosofische boekwerk over tijd en tijdbeleving nog af. Hij wil dit onderwerp uitdiepen aan de hand van de zogenaamde driewereldentheorie, waarop hij eerder promoveerde. Volgens deze theorie, die De Vries ontleent aan de Oostenrijks-Britse filosoof Karl Popper (1902-1994), is de werkelijkheid opgebouwd uit drie van elkaar te onderscheiden werelden: de fysieke wereld, de mentale wereld en de abstracte wereld. In de fysieke wereld treffen we alle materiële objecten aan (huizen, bomen, maar ook zwaartekracht en moleculen). De mentale wereld bestaat uit subjectieve zaken, zoals waarnemingen en ervaringen, gevoelens en verwachtingen. In de abstracte wereld, ten slotte, zijn alle abstracte gebeurtenissen en gedachten te vinden. Denk hierbij aan getallen, theorieën en ideeën. Alle mensen leven in alle drie de werelden: we bezitten immers allemaal een fysiek lichaam, hebben mentale gewaarwordingen en beschikken over abstracte ideeën over de werkelijkheid.

De Vries wil deze werelden beter beschrijven en laten zien hoe ze onze kijk op tijd bepalen, maar hij beseft dat het juist de tijd is die hem daartoe ontbreekt. Zijn prostaat-kanker is agressief. Hij heeft niet lang meer.

Op dat moment schrijft Erno Eskens (1964), programmadirecteur bij de ISVW, hem een bemoedigende maar ook confronterende brief, waarin hij vraagt wat je nu, als het er echt op aankomt, eigenlijk aan filosofie hebt. Filosofische theorieën helpen je om je gedachten te structureren, maar helpen ze je ook bij je ziekte en bij je sterven? Heeft zoiets als de driewereldentheorie wel iets te zeggen over je omgang met een destruc-

tieve ziekte? Eskens nodigt De Vries uit om in een reeks brieven samen naar antwoorden te zoeken.

Wat volgt is een briefwisseling waarin beide denkers stilstaan bij de grote vragen van het leven: wanneer is je leven geslaagd en hoe kun je een moeilijk te accepteren lot verdragen? De mogelijke antwoorden op deze vragen worden steeds vergeleken met de uitspraken van de bulldozerfilosoof Friedrich Nietzsche (1844-1900). Nietzsche ontwikkelde een gedachte-experiment om de kwaliteit van je leven te meten. Stel je voor, schreef hij, dat een demon je op een nacht bezoekt en je toefluistert dat je je huidige leven integraal gaat overdoen, inclusief alle glorie en ellende. Je mag er niets aan veranderen, noch in het verleden, noch in het heden. Zou je die herhaling dan willen? Als je daar ja op kunt zeggen, dan is je leven ultiem geslaagd. Dan heb je, in de interpretatie die De Vries en Eskens in dit boek volgen, ‘amor fati’, ofwel liefde voor je lot.

Maar is die liefde voor het lot wel op te brengen als je weet dat je haast ondragelijke pijn gaat lijden? Kun je dat eeuwigdurende ja uit je mond krijgen als je net te horen hebt gekregen dat je terminaal ziek bent en moet gaan beslissen over je eigen einde? En misschien wel de lastigste vraag van alle: kun je ja zeggen tegen de gedachte dat je leven binnenkort eindigt, terwijl het leven van je geliefde gewoon doorgaat?

De beide filosofen buigen zich over deze levensvragen en zetten en passant hun eigen levens- en wereldvisie op papier. In de briefwisseling zien we de denkers dan ook aan het knutselende denkwerk. Soms dagen ze elkaar uit, soms aarzelen ze, soms discussiëren ze over vakmatige details en introduceren ze nieuwe termen, en ook tasten ze soms flink in het duister. Terwijl ze zich buigen over onderwerpen als euthanasie, hormoontherapie, het wezen van de tijd, levensdoelen, het huwelijk en de vraag of objectieve kennis mogelijk is, ontwikkelt zich bovendien een warme vriendschap.

Florian Jacobs
(redacteur ISVW uitgevers)

‘Amor fati’

AMSTERDAM – 27 JULI 2016

Beste André,

De oude Grieken stelden dat je het lot moet ondergaan. Verzet is zinloos. Wie zich tegen het lot keert, raakt alleen maar gefrustreerd. Het lot zal zich namelijk toch wel voltrekken. Het is de boodschap van vrijwel alle Griekse tragedies. Ik denk eraan omdat jij nu in zo'n tragedie lijkt te zijn beland. De kanker raast door je lichaam en de artsen hebben je weinig hoop op genezing gegeven. Het noodlot, de onvermijdelijke noodzakelijkheid, heeft zich aangekondigd. Opnieuw aangekondigd eigenlijk, want dat je sterfelijk was, wist je natuurlijk al. Ouders, leraren of leeftijdsgenootjes zullen het ooit met je hebben besproken. Misschien kun je je, net als ik, dat moment niet meer herinneren, omdat het nieuws toen soepel van je afgleed. De nood van het lot was nog niet hoog. Je had eerder een leven dan een dood voor je. Maar met de herhaling van het bericht komt de klap. Plots tikt de klok. Tijd. Hoeveel nog?

Je was uit het lood geslagen. Boos ook. Begrijpelijk. Wie kan zo'n bericht verstouwen? Toen ik je bezocht in Arnhem was het nieuws nog vers. Je kon het niet bevatten. Je diagnose was pas vier dagen oud. Het hele gebeuren was onwerkelijk voor je. Je hield je kranig maar moest huilen toen je beseftte dat het leven voor je geliefde door zou gaan en jij daar straks geen deel meer van zou uitmaken. 'Ben ik egoïstisch?' vroeg je je af, 'egoïstisch omdat ik niet kan verdragen dat mijn geliefde verder leeft en misschien een ander zal treffen na mijn dood?' Wat een vraag. Ik vond het eerlijk gezegd vooral een teken van grootse liefde, maar de vraag zette me aan het denken.

Wanneer is je leven geslaagd? Volgens Friedrich Nietzsche bestaat er een eenvoudige test voor: je leven is gelukt als je het nogmaals wilt. Stemt dit vooruitzicht je vrolijk, dan heb je *amor fati* (liefde voor het lot).

De kwestie van het geslaagde leven komt op scherp te staan als bij filosoof André de Vries kanker wordt geconstateerd. Het dwingt hem om zijn toekomstverwachtingen bij te stellen. Zat hij eerst in een speedboot die naar de toekomst jakkert, nu peddelt hij in een gammele roeiboort, terugkijkend naar het verleden, een korte toekomst tegemoet.

Filosoof Erno Eskens schrijft De Vries een bemoedigende maar ook confronterende brief. 'Is je leven geslaagd?' vraagt hij. Zou je het, inclusief alle geluk en ellende die je ten deel vallen, nog oneindig vaak willen meemaken? Het is het begin van een intrigerende briefwisseling waarin twee vrienden op zoek gaan naar de criteria voor het geslaagde leven en de goede dood. Intussen ontwikkelen ze daarbij hun eigen filosofie over het lot, de tijd en de vrije wil.

